بێدەنگیی و کۆکوژیی

ئامادەکردنی
حەمە کاکەڕەش

سوید
2008

ناوی کتێب: بێدەنگیی و کۆکوژیی
ئامادەکردنی: حەمە کاکەڕەش

**بەشداربووان: مەریوان وریا قانیع، چۆمان هەردی ، کاروان عومەر کاکەسوور،
ڕێبین هەردی ، نەزەند بەگیخانی، کازیوە ساڵەح، ئەنوەری ڕەشی عەوڵآ، خالد سلێمان.**

ساڵی چاپ: 2008
وێنەی بەرگ: ڕێبوار سەعید
چاپ:
ژمارەی سپاردن

ئەم گفتوگۆیە یەکێکە لە گفتوگۆیەکانی کتێبی (بێدەنگیی و کۆکوژی*) کتێبی بێدەنگیی و کۆکوژیی کۆمەڵێک گفتوگۆیە لەگەڵ چەند نووسەرو ڕۆشنبیرێک دا بۆ قسەکردن دەربارەی کارەساتی ئەنفال، لەمڕۆژانە دا کتێبی(بێدەنگیی و کۆکوژیی) دەکەوێتە بەر دیدەی خوێنەران، بەچاکم زانی لە 20 هەمین ساڵ وەگەری کارەساتی ئەنفال هەر جارەو یەکێک لە گفتوگۆکان بیخەمە بەردیدەی خوێنەران.

حەمە کاکەڕەش

کازیوە ساڵەح

گەر لە ئایندا بۆ مەرگ دۆستی بگەڕێین ،پێویستە لە مەسەلەی ئەنفالدا تەنها بگەڕێننەوە بۆ ئاینی ئیسلام ،چونکە ئیسلام ئاینی هەموو داگیرکەرانی کورد بووە.
گەر چەمکی ڕۆشنبیری چەمکێکی کارا بوایە لە ناو کۆمەڵی کورددا ،چەمکی تۆڵەکردنەوە لاواز دەبوو. کازیوە ساڵەح

پرسیار: ئەگەر بهاتایە ئەنفال لە وڵاتێکی ئیسلامیدا ڕوویبدایەو هەروەها مانایەکی ئیسلامیشی پێبدرایە، پێتانوابوو ئەنفال بتوانرایە نوقمی بێدەنگییەکی وابکرێت هەم لەلایان وڵاتانی دراوسێوە تا دەگاتە هەموو وڵاتە ئیسلامییەکانی دنیا، ئەوسا وڵاتانی ئەوروپاش.

و/ گەر ئەو تاوانە گەورەی بەعس لە ئەنفالدا بەرانبەر کورد ئەنجامی دا بە تاوانی میکافیلیەت و کە سەیەتی سەدامیش بە میکافلیەزمی ناوزەد بکەین ،ئەو کەسیەتیەی لە سەردەمی شکسپیردا بۆ تاوانباران هاتە نێو چەمکە فکرییەکانەوە و دواتر شکسپیر لە " ماکبێت "دا بەرجەستەی کرد ، ئەوا هەموو دەقە ئەدەبی و فکریەکان بۆمان دەردەخەن کە میکافیلیەت ، سادیەت و نیکرۆفیلیزم سێ چەمکن گوزارشت لە خوێن ڕشتن و مەرگ دۆستی دەکەن ، لە سەردەمی ستالین و هیتلەردا گەشەیان کرد و کەوتنە بەر بیستی خەڵک ،بەڵام تەنها وەکو سێ کارەکتەری سیاسی نا ،بەڵکو وەکو سێ نەخۆشی دەروونی زۆر سەختیش کە لە زانستی دەروونیدا چارەسەریان سانا نیە .ئێمە کاتێک ئەو چەمکانە گرێ دەدەینەوە بە ئەنفالەوە پێویستە بە دوای سێ کایەی بگەڕێین بۆ ئەو چەمکانە ئەوانیش کایەی (ئاینی ، مێژووی ، کەلتووری و باری دەروونی لای کورد و داگیرکەرانی) .
یەکەم : گەر لە ئایندا بۆ مەرگ دۆستی بگەڕێین ،پێویستە لە مەسەلەی ئەنفالدا تەنها بگەڕێننەوە بۆ ئاینی ئیسلام ،چونکە ئیسلام ئاینی هەموو داگیرکەرانی کورد بووە ،بە عەرەب و فارس و تورکەوە . بوونیادی ئاینی ئیسلام تەژێ بە ڕێچکەی خوێن ڕشتن و تووند و تیژی و مەرگ دۆستی ، چەمکی ئەنفال کە لە قورئانەوە وەرگیراوە ،ئەوەی لە ئەنفالی سەردەمی ئیسلامدا بەرانبەر ناحەزانی ئیسلامی عەرەبیدا کراوە زۆر جیاوازی نەبووە لە ئەنفالی سەردەمی سەدامی عەرەبی لە ڕووی میکانیزم و ئامانج و ڕوایەتی دانەوە . بۆ ئەوەی وەکو مرۆڤە نەریەتیەکان بە سۆزەوە لە ئاین نەڕوانین و بزانین ئایە ئاینی ئیسلام ئاینێکە ڕەوایەتیدەرە بە مەرگ دۆستی یان مرۆڤ دۆستی ،پێویستە لە خۆمان بپرسین ئایە ئاینێکە زیاتر والایە بە ڕووی گفتوو گۆ بۆ تێگەشتن لە مانای ئاین وەکو چاکسازی کۆمەڵایەتی ،یان پێوەرێکی سنووردانانە بۆ نەهێشتنی گفتوو گۆ و لێ تێنەگەشتنی ،کە باری دووەم لە پێناوی ئاشکرا نەکردنی باری یەکەمدا بەرجەستە بووە ، ڕاستیەکی حاشا حەڵنەگرە کە ئاینی ئیسلام تاکە ئاینێکە هیچ بواری گفتوو گۆ و ڕەخنە و شیتەڵکردن نادات لە پێناوی نەدۆڕانی ناوەڕۆکدا ، ئەو ترسەش کاتێک دێتە ئاکام ،کە

ناوەڕۆک بەختەوەری و ژیان دۆستی بۆ مرۆڤەکان لە هەناودا هەڵنەگرتبێت ،ئەوەش بێ بەهای مرۆڤ دەکات لە نێو خودی ئاینەکەدا، ڕوایەتیە بە مەرگ دۆستی .
دووەم : مێژووی عەرەب مێژووی فتوحاتی ئیسلامیە ،ئەو فتوحاتەی خوێنی هەموو ناموسڵامنێک و نائەرەبێکیان تێدا ڕشت ، ئەو فتوحاتەی به شمشێر و خەنجەر بەهای ملی مرۆڤایەتیان پێوا . ئەو خەنجەر و شمشیرانەی هەتا ئێستاش سەرکردەکانی عەرەب کە بە نوێ ترین چەک و تەکنەلۆژی سەردەم شەڕ دەکەن ، بەڵام دیاریەکانی دەستیان بۆ یەکتری هەر خەنجەر و شمشێرە ، پشتی سەرەوەیان و لای وێنەکانی خۆیانەوە گەر وێنەی شمشێر و خەنجەری تێدا نەبێت ، ئەوا چەند دانەیەکی ڕاستەقینە بە دیوارەکەیانەوە وەکو ڕەمزی عەقلیەت و شارستانیەت عەرەب هەڵواسیوە و پاراستوویانە . مێژووی کوشتن وجینۆسیاد وخوێنڕشتن لە کرسۆماتیاندا جێگیر بووە ،مێژوویان لە سەر هاوکێشەی مەرگ دۆستی خۆی داڕشتووە ،سەرەتا ەل میانەی تاڵانکردنی تیرەکانەوە لە ناو یەکتردا چەسپی ،بەهێزی ئەو تیرانە لاوازیانی داگیر دەکرد وژن ومناڵ و سەروەت وسامانیانی بۆ خۆی قرغدەکردوەو ،لە ناویاندا قورەیشەکان بەهێزتربوون وئەوانی دیان تاڵاندەکرد ،هەتا پرۆسەی تاڵانگەری خۆیان پەرە پێدا بۆ تاڵان "ئەنفال" کردنی ئەو کاروانانەی لە هیندە شمەکیان دەهێنا بۆ میسر وسوریا وفەلەستین ،واتە چەتەی بازگەکان بوون ، لەوێوە بازرگانی کردنی ژن ومناڵیان داهێنا تا ئاستێک کە بازرگانێک عەرەب قەرزاداری یەکێکی بەهێزتریان دەبوو ،ژن ومنداڵی خۆی داوە لە بری قەرزەکە ،ئەو دۆخە بە پەیدابوونی ئاینی ئیسلام پەرەی سەند بوون بە باندی چەتە گەری گەورە بۆ هەموو تاڵانکردن وئەتکردنێک ژنان ومناڵان بەهانەیەکی ئاینیان بۆ دۆزیوەتەوە وەکو شەرعیەت پێدان ،وەکو ئەو تاڵانیەی نێوان شاری مەککە وتاییف وبە سەردەستەیی عەبدوڵلای کوڕی جەحش ،وەکو چەند ووشتر وباهری وشتر پێستەی خۆشکراویان لە تیرەی قورەیش زەوتکرد و وەکو سیستمی تالانی نێوان تیرەکان وبەشی بەهێز لای لاوازتر پێنج یەکیان د ا بە موحەمەدی پێغەمبەری عەرەب.پاش ئەو تاڵانیە و لە تاڵانی بەنی قەعقاعەوە ،ئیتر مافی خۆی ەب فەرمی لە تاڵانیەکاندا دەچەسپێنێت بە بەهانەی ئایەتی " فاعلموا انما غنمتم من شیء فان لله خمسه ولقربی والیتامی والمساکین وابن السبیل" دیارە ئەمە تەنها بۆ ئەو تاڵنیانە بوون کە لە شەڕە بە دەست دەهاتن وتاڵانە ئەندەفیدۆلیەکانی ناو تیرەکان تەنها بۆ کەسی تاڵانکار بوو،هەر ئەو تاڵانیە تاکرەوانە شەڕی نێوان قەوامیەکانی بەحرێن وبەسرەی بەرپا کرد ، سەدان جۆری دی تاڵانی سیستمی باوەڕپێکراو کارپێکراوی ئەو سەردەمەیان بووە . ئەوان لە نێو خودی خۆشیاندا هەر هێمایەک بۆنی شارستانیەتی لێ هاتبێت وورد وخاشیان کردووە ، ئەوەی هەتا ئەمڕۆ عەرەب شانازی پێوە دەکات ئەو شارستانیەتە مێژوویە لە میسردا بە جێماوە ،بەڵام لە ڕاستیدا ئەوە شارستانیەتی فیرعەونیە و بە هیچ شێوەیەک مۆرکی عەرەبی پێوە نیە ، تەنانەت کاتێک کەوتنە خاپوور کردنی ئەو شارستانیەتە ، لەو کاتەدا گەورەترین کتێبخانە لە میسردا هەبوو کە ژمارەی دە هەزار کتێبی تێدا بوو ، ئەو کات عومەری کوڕی خیتاب فەرمانی دا بە سووتانی هەموو کتێبەکان و کتێبخانەکە ،لە وەڵامی پرسیارکارانیشدا ئەڵێ ئایە ئەو دەهەزار کتێبەی لەو کتێبخانەدایە هیچیان لە قورئان بە نرخترن ، بێ گومان بە عەقڵی ئەوان نەخێر ، کەواتە ئێمە خاوەنی بەنرخترین کتێبین لە گێتیدا و نابێ کتێبی دی هەبێت جگە لە قورئان .لێرەوە دەبینین لە ناوبردنی هەموو بەهایەکی جوان و خوێن ڕشتن لە مێژوو ژیانی عەرەب و گەلانی تری دژە کوردیشدا مێژووی شانازی بەرهەم هێنانەوەیە.
سێهەم : دەروونی موسڵمانانی داگیرکاری کورد . عەرەب و بەعس دەروونی قەبیلگەری و چادر نشین بوون ، ئەو هۆشیاریە لاوازەش بە پرەنسیپی شمشێر و خەنجەر و عەرەب سالاری پڕ چەک و ساز کراوە ،عەرەب کە توانیویەتی سەرجەم شەڕە دۆڕاو و براوەکانی بکات ، ئەوەش لەو هێزەوە سەرچاوەی گرتووە ،کە پێی وابووە ئەو باشترین نەتەوەی جیهانە ،چونکە ئاینەکەی دوا ئاینە ،لە هەموو ئاینەکانی دی متمانەپێکراوترە ،کەواتە دواجار سەرجەم نەتەوەکانی جیهان دەبن بە ئیسلام و ئیسلام

بوونیش واتای عەرەب بوون دەکات ، چونکە ئیسلام بە زمانی عەرەبیە ، ئەو خۆ بە هەند زانینە توانیویتی ڕۆحی شەڕانگێزیان بە سەر نەتەواکانی تردا زاڵ بکات ، هەر ئەو کەلتوور و دەروونە نالەبارەش وای لێکردوون هەمیشە لە شەڕدا بن ، لە گەڵ ڕۆژهەلات و ڕۆژئاوا ، ئیسرائیل و ئەمەریکا و خۆیاندا .جگە لەوەی عەقڵی نەتەوە پەرستی هەندێ جار ئاینەکەشی پێ وەلا ناون ،تا ڕادەیەک عەرەب هەرگیز ناڵێن ئیسلامی عەرەبی هەمیشە گووتوویانە عەرەبی ئیسلامی ،واتە نەتەوەیان بەر لە ئاینەکەشیان خستووە .هەردوو جەمسەری نەتەوە و ئاین ڕووبەریەکی فراوانی سیستمی بەڕێوەبردن و ڕەوشتی لە ناوچەکەدا داگیرکردوە .بەڵام ئایە کورد وەکو نەتەوەیەکی ژێر دەست تەنها بە سەریدا سەپاوە یاخود خۆشی هەمیشە ئامادەی وەرگرتنی بووە؟؟

من پێم وایە لە بنەمادا ئێمە وەکو کورد میللەتێکین یادوەریمان کاڵە و ناسۆرەکانی خۆمان زۆر زوو لە یاد دەکەین و بە سانایش دەست بەرداری ئازارەکانمان دەبین ، دەکرێت لە بەر ئەوەی کوشتن و ناسۆر بەشێکی بەرفراوانی مێژووی ئێمەی داگیر کردوە لە ڕووی مامەڵەی دەروونناسیەوە ئەوە فاکتەرییەکی ئاسایی بێت ، بەڵام لە ڕۆژی کۆمەڵناسی و نەتەوەیی و سیاسیشەوە کورد خۆی کەمتەرخەم بووە لەوەی خۆی بناسێنێ و بە سیاسەتی کۆن و نوێ وە بەرهەم هێنەرەوەی فاشیزمی نەتەوەی و دینی بووە بۆ عەرەب ، ئاینی ئیسلام و گەر شارستانیەتێک دروست کرابێت لە ناو عەرەبدا لە سەردەمی سەلاحەدینی ئەیوبیدا بوو ، ئەو عەرەب و ئاینی عەرەبی ڕزگار کرد و لە خاکی عەرەبدا خوێندنگە و زانکۆ و نەخۆشخانەی کردوەو شوناسی خۆی لە یاد کرد ، ئەو سیاسەتە لە لایەن دەسەڵاتدارانی کوردەوە لەو ڕۆژگارەوە هەتا ئەمڕۆ هەر بەردەوام بووە و بەرهەم هاتوەتەوە ، دەسەڵاتدارانی کورد ئەوندە سەرسامی نەتەوە و ئاینی عەرەب بوون ،سەرجەم ڕووبەر و چەمکەکانی کەلتووری کوردی سیخناخ بوو بە کەلتووری عەرەبی ، کورد هێندە سەرسامی کەلتووری عەرەبی بووە ،نازانێت کامە کەلتووری خۆیەتی ،کارەساتە هەڵگرانی ئاینی رەسەنی کورد کە ئێزیدیەکانن بە دەستی خودی کورد کوژراوون ، ئەتک کراوون ،لە خاکی خۆیان وەدەرنراوون و زۆر پەرچەکرداری نەشیاوی دی ، کارەساتە تەنانەت ئەو لاوانەش کە لە ئاینی ئیسلام لا دەدن و دەچنە سەر ئاینێکی دی ، لە بری هەڵبژاردنی ئاینی رەسەنی خۆیان ،دەچنە سەر ئاینەکانی دی ، ئەمەش لە نەبوونی عەقڵی بەڕێوەبردن و نەبوونی گووتاری سیاسیەوە سەرچاوەی گرتووە . ئێمە تەنها میللەتێکی بێ دراوسێین ،تا بە کەلتووری دراوسیەکانمان سەرسام بین ، بە زۆر خۆمان دەکەین بە دراوسێی داگیرکارانمان لە کاتێکدا ئێمە خاوەن ماڵین ئەوان هاتوون لێیان داگیر کردووین و سیستمی دەرەبەگ و جوتیاریان بە سەردا پراکتیک کردووین ، کەی ویستوویان لە سەر خاک و ماڵ و کشتوکاڵی خۆمان وەدەریان ناوین ، کەچی هەر بە زۆر خۆمان پیوە لکاندوون و خۆمان ناو ناوە بەشێک لە ئەوان . لە مێژووی کوردا یەک جار پارچەیەکی کە باشووری کوردستانە توانی تەنها ببێت بە دراوسێی عێراق نەک بەشێک لە عێراق ، دەسەڵاتدارانی کورد ئەو بەشە میراتەشیان تێکەڵ کردوەو لە گەڵ سوونە و شیعە بووینەوە بە براو هەوڵەکانمان خرایە نێو بۆتەی برایەتی کورد و عەرەبێکەوە ،کە کورد بە زۆر ئامادەباشی برایی بۆ دەردەبڕێت ، و نەیانتوانی لە ئەزموونی تەنانەت سەدامی فاشیش بەهرەمەند بن، کاتێک وولاتێکی زلهێزی وەکو ئەمەریکا بە کاری هێنا ،بۆ بەرژەوەندیەکانی خۆی ،بەو عەقڵە قەبیلەگەریەشەوە چونکە هەستە نەتەوەیەکەی لە پشتەوە بوو ،توانی حزبی بەعسی نەک هەر لێ بەهرەمەند بکات ،بەڵکو بیگەیەنێت بە لووتکەش ، هەموو دەسەڵاتی عەرەبی بکات بە دەسەڵاتی بەعس ، غروری خۆشی لێی تێکنەدایە بە هەڵەکردن لە دەستێوەردانی بەرژەوەندی ئەمەریکا، ئەو ئامانجەی هەیبوو بۆ ژێر ڕکێف خستنی دوورگەی عەرەبی دەهاتە دی .کورد هەمان هەلی بۆ ڕەخسا نەک بەهرەمەند نەبوو لێی ،بەڵکو ئەوەشی بە خەبات و خوێنی هەژاران هاتە ئاکام برایەوە بۆتەی شمشێر و خەنجەر و مل بڕینی سەدەی بیست و یەکی عەرەب . ئەمە لە کاڵ فامیەوە نەبوو بۆ نەخوێندوەی کارەساتەکان ، لەو گووتارە لاواز و هەستە کاڵەوە بوو ،کە

داواکان هەمیشە دەبەنەوە بەر دەستکەوتە سیاسی و ئابووریەکان ، ئەمە تەنها باروودۆخی سیستمی بەڕێوەبردن و ئەخلاقی کورد نەبووە ،بەرانبەر پرۆژە نەتەوەیی و نیشتمانیەکانی ،بەڵکو لە مێژووی کورددا سەکردە هەبووە چاوی کوڕە دوازدە ساڵانەکەی خۆی دەرهانیوە بۆ ئەوەی گەورە بوو جێگەی نەگرێتەوە ، ئەوەی ئەمڕۆ ڕوودەدات چاو دەرهێنانی میللەتێکە ، چاو دەرهێنان گشتی یە لە پێناوی دەستکەوتی گروپێک وچاوی گروپێک.

ئێمە گەر بمانەوێت بەهای ئەنفال بپارێزین ،پێویستە ڕووبەرەکانی گووتاری سەبەخۆ و تاکی ئازاد بکرێت بە پێوەری کومەڵی ئازاد ، پێویستە بە دەیان دەزگا کاریان ڕزگارکردنی مرۆڤ بێت لە کۆدەکانی ئاینی ، کەلتووری عەرەب ،گەڕانەوەی کەرامەتی تاک ، هەروەها زیندوو کردنەوەو ناساندنەوەی کەلتووری کوردی ،هەر کەلتوور گووتاری نیشتمانی نەتەوەی لای تاک بەهێز دەکات ، لێرەشەوە بۆ شوناسی مرۆڤ بوونی خۆی دەڕوانێت کە دواجار شوناسی ئەنفالیشی پێ دەپارێزێت ، ناکرێت میللەتێک هەتا ئێستا بە شووناسی داگیرکەرانی بسورێتەوە و ڕەهەندە مرۆیی و خودیەکانی خۆی لە سەر بەرهەم بهێنێت و داوای پاراستنی شوناسی ئەنفالی لێ بکەیت.

پرسیار: ئەو هۆکارانە چین کە ئەنفال لە هۆشیارییەکی سیاسی سادەوە کە تەنها لە یادکردنەوەی سەرپێیانەی ساڵانەدا قەتیسبووە دەگوازێتەوە بۆهۆشیارییەکی کلتوری، لەو بێدەنگییەی کە خاوەنی قسەنییە دەگوازێتەوە بۆ بیرکردنەوەیەک بە دەنگی بەرز.هەروەها ئەم بێدەنگییە چەند پەیوەندی بە کورد خۆیەوە هەیە، هەم لەئاستی بەرپرسیارییەتی کۆمەڵگای کوردی بۆ ئەنفال و هەم لە ئاستی دەسەڵاتی کوردی خۆیدا؟

و/ من پێم وانیە ئەنفال هۆشیارییەکی سیاسیشی بە بەر بڕابێت ، ئەو ساڵانە یادکردنەوەیە ،هۆشیاری سیاسی نیە ، بەڵکو هۆشیاری میللیگەرایی یە،کورد وەکو نەرێتێکی میللی چۆن کەسێک لە ماڵەکەیدا دەمرێت ساڵانەی بۆ دەکات , دەچێت بۆ سەرقەبران ،ئەنفالیش بە هەمان هۆشیاری یادی دەکرێتەوە ، ئێمە لە بنەمادا خاوەنی گووتاری سیاسی بەهێز نین هەتا خاوەنی هۆشیاری سیاسی بین ، هۆشیاری سیاسی ئێمە هۆشیاریەکی میللی و دەستە و سانە لە ئاست هۆشیاری سیاسی تەکنەلۆژی وستراتیژی سیاسی و بیری بڕیاردەر و بریاری زانستیانە ، خوازیار بووم یادکردنەوەی ئەنفال لە سەرچاوەی هۆشیاری سیاسیەوە سەرچاوەی گرتبایە ،دیارە ئەو کات ستراتیژی درێژ خایەن و پلانی لە باریان بۆ ناساندن و قەرەبوو کردنەوەی ئەنفال و هێشتنەوەی بە زیندویەتی لە یادەوەری نەوەی داهاتودا دەهێشتەوە ، یادەکانی سەرپێیانە نەدەبوون ، بەڵام نە ئەوەیان کردووە نە دەشبێت بە غەم ، چونکە ئەوان هەر لە سەرەتاوە دڵنیان لەوەی جەستەی هەلا هەلا و شکەتی ڕۆشنبیری کوردی هەڵگری مەعریفەی بەرهەم هێنان نیە . ئەوەی مەعریفەی کەلەپوور و کەلتووری کورد زیندوو بکاتەوە ، لەوانەیە بپرسیت کەلتووری و کەلپووری کورد پەیوەندی چیە بە ئەنفالەوە ، بەڵام پەیوەندی بە سەرخان و ژێر خانی ڕۆشنبیری و شارستانیەتی ئێمەوە هەیە ، تا ئێستا شارستانیەت و کەلتووری خۆمان نەناسیوەو بە شارستانیەتی بەدەوی و کەلتووری داگیرکەرانەوە دەمانەوێت بونیادی سەرخانیەکی مەعریفی بنێین لە ئاستی کارەساتە باڵاکانماندا ، لە کاتێکدا ئێمە کە خاوەنی شارستانیەتی میزۆپۆتامیا و میدیا و خاوەنی زەڕۆشە ئاینی و ڕێبازەکانی زەردەشتی و ئێزیدی و کاکەیی و حەقەین ، خاوەنی ئیمارەتەکانین کە کۆمەڵێ کەلەپووریان بەرهەم هێناوەو شارستانیەتیان بە جێهێشتووە، پێویست بوو کەلتوورمانی پێوە گرێ بدرێت، شارستانیەتمانی لە سەر بونیاد بنێین ،بەڵام نەک هەرهەژاری زانیارین دەربارەیان ،بەڵکو هێندە سەرسامی کەلتووری داگیرکەرانمان بووین ،کەلتووره ڕاستەقینەکەی خۆمان بە بێگانە

دەزانین ،ئەوەی خۆشمان کردوەتە گیرفانی بێگانەوە . هە میللەتێکیش خاوەنی کەلتووری خۆی نەبوو ،خاوەنی کایەی کۆمەڵایەتی دروست و گرێ بەندی کۆمەڵایەتی نوێش نابێت. لە نێو ئەو ژاوە ژاوی کەلتووری عەرەبی و ئاینی ئیسلامی و مامەڵە کردنی کورد لە گەڵ پێشکەوتنی تەکنەلۆژی وجیهانی ئنفۆرماستی بە عەقڵ و مۆڕاڵی میللیەوە ، فەرامۆشکردنی مۆڕاڵ و ڕەوشتی ڕاستەقینەی مرۆڤانەمان بەرهەم دەهێنێت ،کاتێکیش مۆڕاڵ فەرامۆش کرا ، بەرگری نامێنێت ، کە بەرگریش نەما پیرۆزی نامێنێت ، ئەمرۆ ئێمە گەشتووین بە ئاستی بێ بەها کردنی پیرۆزییەکانمان و داخلیسان لە واتای مۆڕاڵ ، نەک تەنها سەبارەت بە ئەنفال وەکو کارەساتێکی هەمیشە زیندوو ،بەڵکو هەموو کایە کۆمەڵایەتیەکانمان پێویستی بە شۆڕشی مۆڕاڵی هەیە .

ئەمە و سەرباری هەژاری و ناهۆشیاری ئێمە لە چەمکی خود هۆشیاریدا ،خود هۆشیاری لە هەموو ڕوانگەکانەوە ، ئەرمەنیەکان تەنها سێ ملوێنن ، بوون بە خاوەنی دەوڵەتی خۆیان نەک تەنها لە بەر ئەوەی ڕوسیا هاوکاری کردن ، لە بەر ئەوەی هۆشیاری خود هۆشیاری سیاسی ، ڕۆشنبیری ،زمانەوانی و ئابووریان هەبوو ، ژمارەی ئەرمەنیەکان لە دەرەوەی وولات زۆر لە کوردەکان کەمترن ، بەڵام گەر لە بنەمای هەر ناودارێکی جیهانی لوبنانی بپرسین بە ڕەچەڵەک ئەرمەنین ، بازرگانە گەورەکان ئەرمەنین ، عەقڵێکی بازرگانی زۆر سیستماتکیان هەیە ،لە بوارەکانی زانست و زمانەوانیدا بە تەواوی جێگەی خۆیان کردوەتەوە ،ئەوەش سیمای نەتەوەی هۆشیارە هەوڵ دەدات زۆرترین زمانە بەهێز و زیندوەکانی جیهان بزانێت ، خۆشی تەرجەمە بکات بۆ زمانە زیندوەکان ،جگە لە یەگرتووی و خۆشەویستیان لە ناو یەکدا ،لە ڕووی سیاسی و دبلۆماتیشەوە ،هەتا ئەمرۆ کە گفتوو گۆیان لە گەڵ تورکیا دەبێت دەیبەنە وولاتانی ڕۆژئاوا ،بەتایبەت وولاتانی هاوپەیمانی خۆیان و زۆربەی کات هێزیەکی لە خۆیان بە هێزتر دەکەن بە گەواهیدەری گفتوو گۆ چارەنوسسازەکان ، ئەوەشمان بیر نەچێت ،ئەوان توانیان بە پشتگیری ڕوسیا ببن دەولەت ،هەموومان بارودۆخی خودی ڕوسیا و مێژوویان دەزانین چۆن بووە، بەڵام ئەوان بەرژەوەندیان بە ئەرمەنیەکان هەبوو دژی تورکیا ، ئەمانیشی بۆ مانەوە و سەربەخۆی خۆیان بە کاریان هێنان. بەڵام کورد لە بەر ئەوەی خاوەنی گووتاری سیاسی جێگر نیە، نەیتوانی بەرژەوەندی ئەمەریکا و بەریتانیا بە بەرژەوەندی خۆی بشکێنێتەوە. لەلایەکی دی ئەرمەنیەکان تەنها نەتەوەیەکی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستن کە بە عەقڵێکی کراوە تێکەڵاوی جیهانی ڕۆژئاواو ڕۆژهەڵات بوون ، هەر ئەو کرانەوەش کردنەوەی دەرگای فاکتەرەکانی دیشی بۆ ئاسان کردوون . هەموو ئەو فاکتەرانەش کاریگەری گرنگیان هەیە بۆ بەهای نەتەوەیەک و بەهای کارەساتەکانی لە نێو جیهانی دەرەوە و مەحفەلە نێودەوڵەتیەکاندا . بەلام کورد خاوەنی ئەو خەسڵەتانە نیە ,نموونەیەکی ئاساییت بۆ دەهێنمەوە ، زۆربەی کتێبخانەکانی ئەم شارەم بینیوە ، هەموو کتێبخانەیەک ڕەفەی تایبەتی هەیە بۆ نەتەوە جیاوازەکان ، هەموو نەتەوەکان بەشی خۆیان هەیە لە سەرجەم کتێبخانەکاندا ، ئەرمەنیەکان بەو ژمارە کەمەیانەوە لە هەموو کتێبخانەیەکدا بەشی جیاکراوەیان هەیە و بە سەدان کتێبیان لەو کتێبخانانەدا داناوە ، کورد تەنها لە کتیبخانەی گەورەی شاردا پازدە تا بیست کتێبیەکی هەیە ، خۆم سێ ساڵ بەر لە ئێستا کتێبم بە هەمان کتێبخانە پێشکەش کردوە، ئەم ساڵ دوو دانەیان خراوەتە سەر ڕەفەی کتێبە کوردیەکان ،کە لێیان دەپرسیت بۆ هێندە دواکەوت پێت دەڵێن ئەو کەسە کوردەی کە کارمان بۆ دەکات و پێویستە ڕەزامەندی بنوێنێت لە سەر دانانی کتێبەکە و کاتێکی زۆری دەوێت ، ئەمە لە کاتێکدا فەرمانبەری نەتەوەکانی تر تەنها لە ماوەی کەمتر لە هەفتە ڕاپۆرتی خۆی دەنێرێت و چەندین کتێب دەخاتە نێو کیبخانەکەوە ، هەروەها بۆ نەبوومی کتێبی کوردیش ڕەخنەیان ئەوەبوو کە خوێنەری کوردیان نیە ، دەیانەوێت ئەوانەش لەوێدان لەیبەرن ،بۆ ئەوەی جیگای کتێبی تریان لێ نەگرێت ، بۆیە زۆر جار ناچارم ئەو کتێبە کوردیانە کە چەند جارم خوێندونەتەوە بە ناوی خوێندنەوە لەو کتێبخانەیە وەربگرم و پاش چەند ڕۆژێک بیانگەڕینمەوە بۆ ئەوەی ئەو تەنها ڕەفە بچووکەش لە کورد وەرنەگرنەوە . ئەوە

بارودۆخ و ڕەوشت و عەقڵی خود هۆشیاری کوردە بەراوورد نەتەوەکانی تر ،ساکارترین ئەرک کە بردن و داواکردنی کتێبە گەر نەشیخوێنێتەوە تەنها وەکو جێگیرکردن و پاراستنی سەرمایەیەکی نەتەوەیی و کەلتووری خۆی لە نێو کەلتووری جیهاندا،بەڵام ئەو هەستانەمان زۆر لەوە لاوازترە ڕێگە پیشاندەرمان بێت بۆ خۆ چەسپاندن و جێگەبوونەوە .ئەو هەست هەژاریەش ناتوانێت لە ئاستی کارەساتە گەورەکاندا ڕێچکە شکێن بێت. مرۆڤ بۆ ئەوەی خاوەنی هۆشیاری کەلتووری بێت ،پێویستە خاوەنی هۆشیاری ئازادیش بێت، بە واتای دەرچوو لە گۆشەگیری،کە پرۆژەی خوود خۆشویستنی بۆ دەگێڕێنێتەوە ،خوود خۆشویستنیش بەشێکی لە پاراستنی ئازادیە تاکێکاندا فەراهەم دێت ،بەشەکەی دی لە بینینی جیهاندا بە زیندووی ، لە گەشبینی بەوەی کۆهەوڵ دەتوانێت بەشە مردوەکان زیندوو کاتەوە ،یان لانی کەم دەتوانێت بەشە زیندوەکان بە زیندووی بهێڵێتەوە ، مرۆڤی ڕاست لە سەرەتادا بە هەست خۆی ئازاد دەکات ، کوشتنی هەر فاکتەریەک لە فاکتەرە گەورەو بچووکەکانی ژیان بە هەموو چەمک و پرەنسیپەکانەوە واتای کۆیلەی دەکات ، مرۆڤی کۆیلەیە، کۆیلە نازانێت هیچ بژیەنێتەوە ، کۆیلە ناتوانێت ئازاد بێت ، مرۆڤ گەر جەستە وزمانیشی ئازاد نەبوو عەقڵ و ڕۆحی ئازاد بوو لە هەموو شت کەمتر بیر لە مردن دەکاتەوە ، دانایشی لە بیرکردنەوەدایە لە ژیان و زیندووکردنەوەی بەشە مردوەکان نەک مردن ، بەڵام کۆمەڵی ئێمە لەو دانایە و هەل و مەرجەکانی بێ بەرییە.

پرسیار: ئەو پێشنیارە تایبەتیانەی ئێوە چین، بۆ ئەوەی ئەنفال وەک کارەساتێکی سیاسی مێژوویی لە یادەوەری ئینسانی کوردا بەچەشنێک بمێنێتەوە کە هەمیشە جێی ئاوڕدانەوەو قسەکردنبێت لەسەری لەلایەن ئەو نەوانەی کە لەدواڕۆژی کۆمەڵگەی ئێمەدان؟

و/ یەکەم پێشنیارم پابەندە بە گۆڕینی پەروەردەی نیشتمانی ئێمە کە تا ئێستا پەروەردەیەکی سیاسییە ، پەروەردەیەکی ژیاری و کۆمەڵایەتی نیە،هەر کاتێکیش سیاسەت بەهایەکی خستە ژێر ڕەحمەتی خۆییەوە ، ئیتر کۆی ژیان دەبێت بە نمایشێکی کۆمیدی ، کۆمیدیایەک جیاواز، کۆمیدیایەک دەتوانێت پێکەنین وگریان کۆبکاتەوە.ترسناکترین کۆدیش کە عەقڵ و هزری ئێمەی داماڵیوە لە وەزیفە مرۆیی وشارستانیەکانی ،سیاسیەکانیشمان سیاسەتی ڕامکردن و دەستەمۆکردنی دیدەبینی کۆمەڵی کردوە بە ئامانج ، بە ئاراستەیەک کاری لە سەر کردوە کۆی کەسیەتی داڕێژراوی خواستێکی سیاسیانەی و تاکی کورد بووە بەو بوونەوەرە سیاسیانەی لە سەر جەستەی ڕزیوی سیاسەتی کوردی جگە لە شوناس وپێناسی سیاسی ،یان بوونەوەرە سیاسیەکان ،هەڵگری شوناسی مۆدێرنی مرۆڤانە نین .جگە لەوەی هیچ پرۆسەیەکی سیاسی کوردی کۆن و نوێ ئەو ڕەوتە دیموکراتیەی بە خۆوە نەبینیوە هاوڵاتیش بکرێت بە بەشێک لە پرسی بەڕێوەبردن وپنتە ژیاری وژیانیەکان ،هەتا هەست بە بەرپرسیارەتی بکات وبەرگری کردن لە بەرانبەر لای ببێت بە مۆراڵ. ئەو سیاسەتسالاریەش تەنها ئەزموونی دوای ڕاپەڕینی لە قاڵب بەر تەسکیدا نەخنکاندوە ، بەڵکو درێژکراوەی ئەزموونی لە مێژینەی کوردە لەو بوارەدا ، ئەزموونێک هێندە کورتی هێناوە هەمیشە دەرئەنجامەکانی کەرەتی سفر کردووین،جگە لە نابەرپرسیارەتی هێندەی ئومێد بەرهەم نەهێناوە ئەو دەرئەنجامەش هاوکێشەیەکی نەزانراو نەبووە لای نەتەوە چەوسێنەرەکانی کورد و هاوکارییەکی باشی پلانە دژەکانی کردوون .لە سیاسەتی جیهانیشدا هەر وایە بۆ ئەوەی شارەزای ئاوەز و هزری میللەتێک بین ، پێویستە شارەزای فەلسەفەی فەرمانڕوایی سەرکردەکانی بین ، ئەوە میللەتە ڕێگەی پراکتیکی ئەو جۆرە ئایدۆلۆژیەی دەدات .جیرار دولۆدەل پرۆفیسۆر لە زانکۆی بیربینیانی فەرەنسی وپسپۆڕی بواری سیاسەتی ئەمەریکاپێی وایە "ناتوانرێت جیاوازی بخرێتە نێوان فەلسفەی ئەمەریکی وئایدۆلۆژی ئەمەریکی،بۆ ئەوەی سیاسەتی سەرکردەکانی ئەمەریکا بزانین پێویستە ئەو فەلسەفەو پاڵنەرە قوڵانەیان بزانین کە دەیانجوڵێنێت ،هەروەها نۆرمی کردار وپرچەکرداریان" .کردارو

پەرچە کردار ئەو دوو فاکتەرەن چارەسەری کێشە ئۆرگانێکان دیاری دەکەن ،جگە لە دیاریکردنی نەزمی ژیانی هاولاتیان لە گەڵ ڕووداو ئەریێ ونەریێەکانی ڕۆژانەیاندا.فەلسەفەی سیاسی کورد ئایدۆلۆژیای فەندەمنتاڵی هۆزە، کردار وپەرچەکردارەکان تەنها لە ئاستی سەرەک هۆزدا قەتیس دەمێنێت و هاولاتی بواری پەرچەکرداری نەدراوە تا لە میانەیەوە ببێت بە خاوەنی مۆراڵی ئەرک ، هەتا ئێستا لە نێوان حکومەت وهاولاتیدا ئەرک وماف دەستنیشان نەکراوە ،بڕیاری چارەنووسساز تەنها تەنها لە ژێر خێمە سەرک هۆزەوە دەدرێت ، ئەو فاکتەرانە هاولاتی تووشی سستی بیرکردنەوە لە مەسەلە چارەنوسسازەکان کردوە ، تووشی خەم ساردی کردوە لە ئەرکە مۆراڵیەکانی و پاڵی بە خیاڵی ئەو دەسەڵاتدارەوە داوەتەوە کە لە بری ئەویش بڕیار دەدات وبەرپرسیەکان گەر پێ بزانێت لە ئەستۆ دەگرێت ، ئەوەش پەرچەکرداریکی ئاساییە ، کە هاولاتی لە دەرەوە پرسە کۆمەلایەتی وسیاسیەکان بووە لە دەرەوەی بەرپرسیارەتیش دەبێت ، ئەوەی ئەو پرسانەی تەنها لە بۆتەی ئایدۆلۆژی خۆیدا تواندوەتەوە وڕووبەریەکی دی بۆ پرسە مرۆیەکان نەهێشتوەتەوە .گەر توانیمان ئەو گۆڕانکاری لە مۆراڵی مامەڵە ومۆراڵی نیشتیمانیماندا بکەین بەراورد بەو دەستەو سانی و چەق بەستنەی لە قسەی نەرێتی و یادکردنەوەی کاڵ و میللی بۆ کارەساتی زیندوو چی لە هەناوودا هەڵنەگرتووە بۆ بەشێکی گرنگی یادەوەری و بیرو باوەڕ و ئەخلاقی هەموو تاکێک ، ئەو مۆراڵە لە چەند تەوەرێکدا خۆی دەبینێتەوە ،لەوانە :-

1- چەمکی ئەنفال لە ڕەهەندی بەزییەوە بگوێزرێتەوە بۆ ڕەهەندی ڕێز ، مەبەستم لە ڕەهەندی بەزەیی ئەو میکانیزمە سۆزدارییە یە کە ڕۆژانە ڕۆحی پاشماوەکانی ئەنفالی پێ مڵەما دەکرێت، بە سێبەری ووشە قورس و نەرێتیەکان دەیانهەژێنن و ئەوانیش جارێکی دی بە شێوەی جیاواز لە ناخی خۆیاندا بەرهەمی دەهێننەوە. ئەو بەرهەم هێنانەوەی ئەوان هەمیشە خۆیان بە قوربانی بزانن و حکایەتی بەزەیی هێنەر بن نەک شانازی هێنەر ، داستانی دروزەکردنی سۆز بن نەک دەستەبەرکردنی ماف ، نموونەی مرۆڤی ساویلکە و نەزانی لادێ بن و نەویتر لە چەمکەکانی شاری و شاری بوون ، نەک مرۆڤی شۆڕشگێر و پارێزەری شار .ئەو سێ چەمکە ، بەزەیی و سۆز و لادێی بوون لە نەستی مرۆی ڕزگاربوو لە ئەنفال و کارەساتی ئەنفالدا کراوون بە تایتڵی سەرجەم کارەساتەکەولە یادکردنەوەوە هەتا ناساندنی وەکو کارەساتێکی مێژووی و ستراتیژی سیاسی و مرۆیی ،هەمووی تا ئێستا خۆی لەو سێ خاڵەدا بینیوەتەوە ،ئەوەش کارەساتی گەورەتری لە بەردەم زیندوو هێشتنەوەی ئەنفال دروستکردوە.

2- ئەنفال بکرێت بە ئەرکێکی ئەخلاقیکی سەپێندراو نەک داواکراو ،ناکرێت چاوەڕوانی ئەوە بکەین یان داوا لە خەڵک بکەین ئەرکی ئەخلاقی بەرانبەر ئەنفال تێدا بێت ، ئەوەشی بۆ بکەین بە مێژوویەکی پرشنگدار ،بەڵکو دەبێت بکرێت بە ئەخلاقی هەموو تاکێک و بە سەریدا بسەپێت وەکو مەرجی ژیان و مرۆڤ بوون ، ئەویش لە چەندین ڕێگەوە هەندێکیان خۆی لە ڕێگەی بە مێژوو سەپاندنەوە دەبینێتەوە ، وەکو ئەوەی بکرێت بە سەبجێکتی خوێندن لە هەموو قۆناخەکانی خوێندندا لە سەرەتاییەوە هەتا زانکۆ و بە پێی قۆناغ و تەمەنەکان گرێ بەندی بکرێ ،ببێت بەشێک لە ژیانی زانستی . وەکو شوناسیش بکرێت بە تاقیکردنەوە بە نووسین و بە زمان بۆ ئەو کەسانەی کورد نین و دەیانەوێت لە ماوەی 2 ساڵ زیاتر لە کوردستاندا بژین ، بوکلێتێکی تایبەت دەربارەی ئەنفال دروست بکرێت و هەر کەسێکی بێگانە یان تەنانەت ئەو منالە کوردانەی لە ڕۆژئاوا لە دایک بوون دەیانەوێت بێنەوە کوردستان بژین ئەو بابەتەیان بدرێتێ و ماوەیەکی دیاری کراویان بۆ دابنرێت تاقی کردنەوەی بە نووسین و بە قسە کردن تێدا بکەن ،واتە ئەنفال بکرێت بە تاقیکردنەوەی کورد بوون و لە ووڵاتی کورددا مانەوە بۆ کورد بۆ بێگانە، گەر دەرچوون ئەوجا مافی مانەوەیان لە کوردسانندا هەبێت . لە ڕێگەی کەناڵەکانی

ڕاگەیاندنەووە بایەخی تەواوی پێ بدرێت و نەخرێت نێو یەک ڕۆژی ڕۆژمێری یادەوەریەوە ساڵانەوە و هیچی دی ، بەڵکو یان کەناڵێکی تایبەت بەو مەسەلەیە بکرێتەوە ، یاخود هەر یەک لە تەلەفزیونەکان هەفتەی ر ۆژێک بۆ ئەو مەبەستە تەرخان بکەن ، گرنگ نیە ئەگەر یەک بەرنامەش بێت و هەفتەی رۆژێک لە تەلەفزیونەکانەوە نمایش بکرێتەوە ، زۆر گرنگە خەڵک ناچار بکەییت گوێ لە ئەنفال بگرێت ، لێیی بڕوانێت ، گەر خۆشی نەیخواست بکرێت بە بەشێک لە کاتی وناچار بکرێت ئەنفال بەشێک لە کاتی بگرێت ، لەوانەیە بڵێت ئەوە سیستمێکی دیموکراتی نیە ، بەڵام گەر سەیری سیستمی جیهانیش بکەیت خاوەنی ئەنفالیش نین ، تەنها خاوەنی دانی مافی پەنابەرین بۆ بەستنەوەی هەستی پەنابەر بە وولاتەکاینەوە وەکو هەستی هاولاتی ئەسڵی بە شیوەیەک لە شیوەکان پابەندی ئەو جۆرە پرۆگرامەن .
کردنەوەی دەیان ماڵپەڕ و گرووپ و تۆڕی ئنتەرنێتی بەو مەبەستە ، من لەوە سەغڵەت نابم گەر سەدان رێکخراو بە ناوی ئەنفال بکرێتەوە ، گەرچی هەندێکیان تەنها بۆ پارە پەیدا کردن و هەشە بۆ هەڵوێست تۆمارکردن ، هەشە بۆ ناو دەرکردن لەو بوارە نزیک بووەتەوە ، بەڵام زۆر گرنگە لەوە سەغڵەت نەبین کە ژمارەی رێکخراوەکان نەک هەر زۆربن ، بەڵکو هەموو تاکەکانی کورد لە چواچێوەی رێکخراوە جیاوازەکانی ئەنفال جێگە بکرێتەوە و وابکرێت هەموو کورد سەرقاڵ ،بەشدار و کارا بێت لە چەمکێکی ئەنفالدا .

3- **گۆڕینی کڵێشەی ئەنفال لە قسەی سەر زارەکییەوە بۆ فیلمی دۆکۆمێنتاری:** ئەوەی تا ئێستا دەربارەی ئەنفال دەگووترێت ،زیاتر قسەی سۆزداین ، نەک لێکۆڵینەوەی ئەکادیمی ، زیاتر سۆز ورۆژاندنە ،نەک پیشاندانێکی واقعی کە لە هەموو ووشەیەک زیاتر کاریگەری دەبێت ، بە تایبەت لە سەر دەرەوەی کوردستان هەروەها دەبێت بە بەڵگەی مێژووی و سەرچاوەی مێژووی بۆ داهاتوو.

4- **گۆڕینی لەحکایەتەوە بۆ کارەسات** : خەریکە ئەنفال لە هزری خەڵکدا دەبێت بە حکایەتێکی سواو ،حکایەتێکی تراژیدی ،کە نایەوێت دووبارە گوێی لێ بگرێت بۆ ئەوەی هەموو ئازارەکانی خۆی بیر نەهێنێتەوە و حکایەتێک تەنها حکایەتخوان گوێ گر و بێژەرە ، ئەمەش تەنها لە بێ دەربەستی خەڵکەوە فەراهەم نەهاتووە ، لە نەمانی متمانە بە دەسەلات و بەڕیوەبردن لە ناوچەکەدا و متمانە بەخشینی ئەوان بە ئەنفالچیەکان و نەبوونی خوێندنەوەی دروست بۆ ئەو کارەساتە بە ئاستێک کاریگەری لە لایبەرانبەر جێبهێڵێت . جگە لە نەفرەت لە خوود کرد، ئەو کاتەی مرۆڤ لە خۆی دەپرسێت قوربانیم بۆ کێ دا ، کێ بردییەوە و کێ دۆڕانی ، کۆدەکانی نیشتمان و شۆڕش دەکەونە بازنەی گوومانەوە ، گوومان نەفرەت بەرهەم دەهێنێت ، نەفرەتیش ڕووداوی لۆژیک دەکات بە خەیاڵی و حکایەت.

5- **هێڵ کێشانێکی هونەریانەی سیاسی بۆ یەکگرتنی ئەرکە ئەخلاقیەکانی کورد** : ئەنفال هەر تەنها لە کوشندەیی و هەژاری بەرێوەبردنی دەسەلاتی کوردیدا گورزی کوشندەی بەر نەکەوتووە ، ڕۆحی جوداخوازی و ئەتک و خۆبەبەرپرسیار نەزانیش گەورەترین گورزی بەر ئەنفال و چەمکەکانی دی کوشتن و قڕکردن و شەهید داوە ، لە قسە کردن و ڕەفتاری تاکی کورد بڕوانە هەتا ئێستاش بە بەشەکانی کوردستان دەڵێت کوردستانی عێراق ، ئێران ، تورکیا و سوریا ، نەک باشور ، باکور، ڕۆهەلات و ڕۆژئاوای کوردستان . هەتا ئێستا هەر پارچەیەک بە جیاوازی بەرگری لە خەباتی خۆی دەکات و یەک دەنگی نەبڕاوە بە بەر کارەساتەکانمان ،ژمارەیەکی زۆری بەشەکانی دی کوردستان بە باشی ئاگایان لە کارەساتی ئەنفال نیە ، هەر وەکو چۆن ژمارەیەکی بەشەکەی ئێمەش ئاگایان لە کارەساتەکانی ئەوان نیە ، کە باس لە کارەساتەکان دەکەن تەنها باس لە کارەساتی ئەو بەشەی خۆیان دەکەن و لە ئەجندەی کاریاندا ئەنفالیان دانەڕشتووە ، تا ئێستا غەمێکی گشتگیر نیە بۆ لایەنی زمانەوانی و تێگەشتنمان لە

یەک ، هەژارترین میللەت لە ڕووی فەرهەنگی و سیاسیەوە ،هەژاریان ناگات بە ئاستێک نەتوانن چەند خولێکی زمانەوانیان هەبێت بۆ دیالکتیکە جیاوازەکان و فێر بوون و تێگەشتن لە یەکتری، تا ئێستا لەو بەشەی کوردستانی ئەنفالکراویشدا مەسەلەی جیاوازی نێوان سۆرانی وکرمانجی ڕەواجی هەیە، بە یەک چاو سەیری ئەنفالکراوەکان و لە ئەنفال ڕزگار کراوەکان ناکرێت . ئەوانەش تەنها غەم ساردی بەرهەم نەهێناوە ، بێ بەها بوونی مرۆڤ و بێ بەها بوونی کوردیشی بەرهەم هێناوە ،ناکرێت ئێمە خۆمان بەها بۆ خۆمان دانەنێین و داوای بەها لە بەرانبەر بکەین .

6- **گواستنەوەی ڕزگاربووانی ئەنفال لە دەرەوە بۆ ناوەوەی کایە کۆمەڵایەتیەکان**: کەسی لە ئەنفال ڕزگار بوو لە نێو کۆمەڵی کورردا و لە ژێر سایەی بەڕێوەبردنی کوردیدا خەڵکانێکی پەراویزخراوی کۆمەڵایەتین لە هەموو ڕووەکانەوە ، ڕۆشنبیری ، فەرهەنگی ، خوێندەواری ، هاورکاری و گوزەرانی رۆژانە ، ژیانی هاوسەری و هەبوونی ڕەچەڵەک و کایە خزمەتگوزاریەکان و ..تد . هەر یەک لەو خاڵانە مرۆڤی ڕزگار بووی ئەنفالی لە مرۆڤێکی کۆمەڵایەتیەوە گواستوەتەوە بۆ مرۆڤێکی گۆشەگیر و پەراوێز ، ئەوەش خوێندنەوەی دەروونی کۆمەڵایەتی و سیاسی زۆر هەڵدەگرێت لەم دیداردا بس ناکرێت ،بەڵام دەکرێت ئاماژە بەوە بکەین ، ئێمە کورد بە گشتی و دەسەڵاتدارانی کورد بە تایبەتی گەر بەها بۆ ڕزگاربووانی ئەنفال دانەنێت ، چۆن دەتوانێت بەها بۆ کارەساتەکە دابنێت و بیکات بە کارەساتێکی زیندوو ، لە کاتێکدا لە بێ بەهاییان لە نێو کایە کۆمەڵایەتی و ژیانیەکاندا زۆر لە ئەنفال بەجێماوو تەنانەت ئامادەیی ئەوەی نەماوە لە دیدارێکدا باس لە تراژیدیای خۆی بکات ، چونکە چیدی ئامادە نیە تەنها ئامرازی ئەدڤەرتایز و ڕاگەیاندن بێت.لە بەرژەوەندی کەس و دەزگا و ڕاگەیاندنە جیاوازەکان بەکار بهێنرێت ،بێ ڕەچاو کردنی بەرژەوەندی خۆی .

7- **هەبوونی دەزگای کارا بەو کارەساتە** : دەزانین کۆمەڵێکی دەزگای حکومی و حزبی بە ناوی جۆر بە جۆر و پاشگری ئەنفال کراونەتەوە ، بەڵام لە ڕاستیدا بەو ئامانجە کار ناکەن ،یاخود دەتوانین بڵێن ،لە کاتێکدا پێویستە 100% ئامانجی کارکردنیان ئەنفال بێت ، لە 20% ئامانجیان بۆ ئەنفال تەرخان کردوەو و لە 80% بۆ کاری بەرژەوەندی خوازی حزبی و لایەنکاری و کەسی بەکارهێناوە (ئەم نموونە ڕێکخراوی چاک ناگرێتەوە)، لە لایەکی دی ئەوەی زۆر گرنگە لە مەسەلەی ئەنفالدا کۆکردنەوەی کەسانی لێکۆڵیارە و نووسەرانی ئەو بارەیە لە ژێر یەک چەتردا ،ئەویش چەتری دەزگایەکی لێکۆڵینەوەی سەربەخۆیە بۆ هەموو کوردیەک و دەستەبەرکردنی پێداویستیەکانی لێکۆڵیار بۆ خۆتەرخانکردن بۆ لێکۆڵینەوە و بە دواداچوون سەبارەت بە ئەنفال .

8- **یەکخستنی کارەکان لە ناوەو و دەرەوەی کوردستان**: بتەوکردنی پەیوەندی ئەوانەی ناو کوردستان بەوانەی دەرەوە ، لەو ڕێگەیەوە هەوڵدان بۆ بەجیهانی کردنی ئەنفال ، ئەوەیان زیاتر بەوانەی دەرەوەی کوردستان دەکرێت ،بە بەستنەوەیان لە گەڵ فاکتەرە زیندوەکانی ناو کوردستان. ناکرێت خەڵک بە بەپێی کات و تەنها بە هۆی پاڵنەری دەروونی خۆی لە ئەنفال بکۆڵێتەوە ، پێویستە ئەو کەسانە ژیانیان دابین بکرێت و تەرخان بکرێن بۆ ئەو مەسەلانە.

9- **کۆکردنەوەی هەموو ئەو بەرهەمانەی لە سەر ئەنفال نووسراوون** : دانانیان لە سەر ڕەفەی تایبەت بەو مەسەلەیە لە هەموو کتێبخانەکانی جیهاندا ، جا نازانم لە کتیبخانەکانی کوردستان خۆیدا تا چەند ئەوە کراوە، هەر وەها دانانیان لە ماڵپەڕی تایبەت بەو مەسەلەی ئەنفال .

10- **تەرخان کردنی بوودجەی تایبەت بۆ وەرگێڕان** :وەرگێڕان شوناسی هەر نەتەوەیەک دەکات لە

جیهاندا و دەرگایەکە بۆ جیهانی ناساندن ، تەرخانکردنی بوودجەی تایبەت بۆ وەرگێرانی سەرجەم نووسراوانەی لە سەر ئەنفال نووسراوون بۆ زمانە زیندوەکانی جیهان . بەشێکە لە پرۆسەی بە زیندوو هێشتنەوە و بە جیهانی کردنی.

11- **کردنەوەی مۆزەخانە لە هەموو شارە گەورەکانی کوردستانو دەرەوە:** لە پارچەکانی دی کوردستانیش ،ئەوانەی مۆڵەتیان دەدەن ، هەروەها جیهانی ڕۆژئاواش ، دیارە ڕۆژئاوا مۆڵەتی ئەوە دەدات گەر دەسەڵاتی کوردی مۆڵەت بە خۆی بدات کار بۆ ئەو مەسەلەیە بکات ، یان لایەنی کەم هەوڵدان بۆ دابڕینی بەشێک گەرچی بچووکیش بێت لە مۆزەخانە نێو دەوڵەتیەکان.جوولەکەکان یەکێک لەو خاڵانەی لە مەسەلەی جینۆسایدی خۆیاندا بایەخیان پێدا مۆزەخانە بوو ، لە زۆربەی وولاتانی ڕۆژئاوادا مۆزەخانەی تایبەتیان بەو کارەساتەی خۆیان کردوەتەوە ، ئەوە مێژوو کردن و زیندوو هێشتنەوە دەگەیەنێت .

12- **هەبوونی دەزگای ئەرشیفی تایبەت** :دروست کردنی ئەرشیف و ئرشیفکردنی هەموو ئەو دۆکۆمێنتانەی ژێر چنگ کەوتوون لە گەڵ هەموو ئەو کارانەی بۆ ئەنفالکراوون ، نەشاردنەوەیان لە نووسەر و لێکۆڵیار ، هەتا ئێستا تەنها هەندێ بەڵگەنامەی کەم دەستی خەڵکانی حزبی ناو دەزگاکا دەکەون و بابەتێکی بە دڵی دەزگا لە سەر دەنووسن ،نەک لە ئاستی کارەساتەکەدا ، ئەوانەی ویستبێتیان لە ئاستی کارەساتەکەدا کار بکەن دژایەتی کراوون و نەیانهێشتووە کارەکانیان مەیسەر ببێت .

13- **دارشتنەوەی ئەنفالە لە نێو بەیتە میللیەکان و شیعرە کلاسیکیەکاندا** .وەکو ئەزانین ڕێژەیەکی ئێجگار زۆری لە ئەنفال بەجێماوەکان وکوردیش بە گشتی نەخوێندەوار وبەتەمەنەکانن،لاوەکانمان زۆربە شەهید وئەنفالکراون ، سروشتی کوردەواریشە شەیداییەکی زۆر لە مرۆڤی کورددا بەدی دەکرێت بۆ شیعر،بە تایبەت شیعرە کلاسیکیەکان ،هەر ئەو شیعرانەش هاوشانی فاکتەرەکانی دی ڕۆڵی گەورەیان بینیوە لە زیندوو ڕاگرتن و هەڵگیرسانی هەمیشەی شۆڕش و کوردایەتی کردن لە نێو ڕیزی نەخوێندەواران و بەساڵاچوانی کورد ، لە گەڵ هەموو کارەسات ونەخوێندەواری ونەبوونیەکانیشدا زۆربەی بە ساڵاچووانی کورد بە دەیان بەیت شیعری سەبارەت بەو دیاردە ورووداو کارەسات و شۆڕش و ڕەمزە نیشتمانیەکانی کورددەزانێت و زۆر جار دەیکات بە وەڵامی ئەو پرسیارانەی سەبارەت بەو ڕووداو دیاردانە ڕووبەڕووی دەبنەوە.ئەو هەڵویستەش لە جەهل ونەزانینی بە ساڵاچوانەوە نەهاتووە ، بەڵکو بە پێچەوانەی هۆز _مۆدێرنەکانی ئەمرۆ ،لە ڕێزگرتنیان بۆ خوێندەواری وخوێندەواران وبیری شۆڕشگێڕی شاعیران بووە لەو وتە وشیعرانەی کە گوزارشتکەر بووە لەسۆز ودەربڕین وبیری شۆڕشگێڕی ئەوان.لەم ڕوانگەیەوە داڕشتنەوەی ئەنفال لە بەیتە میللیەکاندا ئەرکی هەموو دڵسۆزێکی ئەو کارەساتەیە ئەو توانایە لە خۆیاندا دەبینن،کەرەستەیەکی ساکار و دوور لە تەم و مژی سەردەم بۆ ئەو چینەی ناو ئەنفال بەرهەم بهێنێت وبۆ چینی بە ساڵاچووان بە گشتی کە لە دەرەوەی هەموو بایەخێکی مرۆیین و ئەوەشی لە دەستی ئێمەدایە بەرهەم هێنانی ئەو فاکتەرەیە کە بە یەکێک لە فاکتەرە ڕۆحیەکانی ئەوان دەژمێردرێت.

هەموو ئەوانەی باسمان کرد ،نەکردنیان دەکەوێتە سەر ترسی دەسەڵاتی کوردی لە ڕامالینی پەردەی

ساختەو دەرکەوتنی ڕووی ڕاستەقینەی ڕووداوەکان ، دەسەلاتێکی نەیتوانیبێت بێ گووناهی خۆی لە کارەساتەکاندا نیشان بدات ،هەوڵ نادات بۆ زیندوو هێشتنەوەی ، بەڵکو هەوڵ دەدات قودسیەتی کارەساتەکە بە شێوەیەک بشوێنێت کە جەللاد و قوربانی ، ئەنفالکراو و ئەنفالچی ، شۆڕشگێڕ و جاش ، ئەتککراو و ئەتککار ، دڵسۆز و گەندەڵ یەک واتا و یەک بەهایان هەبێت ، ئێمە پێویستە زۆر دڵنیا بین لەوەی گەر ئەو دەسەڵاتە لە گووناهی ئەنفالدا تێوە نەگلابێت ، کردنی ئەو فاکتەرانەی باسمان کردوون زۆر ئاسانن و کوردیش ئەوەندەی خەڵکی بە توانا و دڵسۆز تێدایە ئەو ئەرکەی پێ بسپێردرێت ، بەڵام هەوڵدان بۆ شێواندنی توانای ئەوانەش خۆ بەختانە و سەربەخۆیانە کار لە سەر ئەو کارەساتە دەکەن ،ڕووخاندنی سەرخان و ژێر خانی پیرۆزییەکانی کوردە و ،نیشانەی پرسیار دەباتە بەردەم زۆر فاکتەر و پنت.

پرسیار: ئایا ئەدەبی کوردی بە تەعریفە جیاوازەکانی ئێوەوە بۆ ئەدەب چەند بەرپرسیارە لەبەردەم بیرنەکردنەوە لە ئەنفال؟

ئەم پرسیارە ڕووبەڕووی کۆمەڵێ ئیشکالیەت و هێمای دیمان دەکاتەوە ، لەوانە واقعی ئەدەبی کوردی لە ڕابردوو ئێستادا ، گوومانی هەبوونی ڕۆشنبیری ڕاستەقینە ، مەبەستم ڕۆۆشنبیری داهێنەر و نەحەپەساو بە ئەدەبی بێگانە .

با سەرەتا ئەوە بڵێین کە ئەدەب بەر پرسیارەتی زۆر گەورەی نەکەوتووەتە سەر شان لە مەسەلەی بیر کردنەوە لە ئەنفال ، ئەدەب کە ڕۆمان و چیرۆک و شیعر دەکات ، زۆر جار مرۆڤ دەخەنەوە بەر ڕێژنەی سوز و لاواندنەوە ، لەوێشەوە حیکایەتخوانی ، پێویستمان بەوەیە ئەنفال لە حکایەت و سەرگوزشتەی سۆزدارییانە دەربێنین بۆ جیهانی لۆژیک و مێژوو ، مێژوو وەکو کرۆنۆلۆژیا و وەکو فێکشنیش ، ئێمەش ئەدەبی مێژوویمان گەر هەشبێت مردوو و لاوازە ،خاوەنی ئەدەبی مێژووی نین ، سەرباری ئەوەی ئەمڕۆ ئەدەبی بەرگری لە جیهاندا ڕەواجی نەماوە ، تەنانەت گەر جارێکی دی مەکسیم گۆرکی چیرۆکێکی دی وەکو دایک ،یان دایکی لە ڕۆژگاری ئەمڕۆدا بنووسیبایە ئەو کاریگەرییەی نەدەبوو کە کاتی خۆی لە سەر چین و توێژەکانی خەڵکی داینا و ڕۆحی بەرگری و بەرخودانی کردە دۆستی مرۆڤ . دیسان بیرمان نەچێت ئەدەبی کوردی سەردەمە مێژووەیەکانی خۆی سروشتیانە نەبڕیوەو ئێمە ناتوانین پۆلێنیان بکەین چونکە هەموو سەردەمەکانمان تێکەڵ کراوە ، هەروەها ئاسان نیە ئەدەبی میللی ، ڕیالستیک، بەرگری و مێژووی و فەنتازی و ...تد لێک جوودا بکەینەوە ،وەکو سەردەمی تایبەتیش پۆلێنیان بکەین لە مێژووی ئەدەبی کوردیدا.

ئەدەبی ڕۆماننووسی گرنگترین و هەناسەدرێژترین کاراکترە بۆ گوزارشت کردن لە کارەساتە گەورەکان ،بەڵام ئێمە لەو بوارەشدا زۆر لاوازین ، گەر ئەدەبی گێڕانەوە واتە ڕۆماننووسین کۆنترین ئەدەبە لە نێو مێژووی جیهاندا و پاشان لقەکانی دی ئەدەب هاتوونەتە ئاراوە ،ئەوا ئەدەبی ڕۆمانووسی لە نێو کورردا زۆر نوێیە و تەنانەت لە پاش ڕاپەڕین خەریکە هەندێک ئەو بوارە گەشە دەکات و خەڵکانێک توانای خۆیان لەو بوارەدا تاقی دەکەنەوە ، ئەمە جگە لەوەی ڕۆماننووسی کات تەرخانکردن و بیر تەرخانکردنێکی باشی دەوێت ، ڕۆمانووسەکانی ڕۆژئاوا ساڵی ڕۆمانێک دەنووسن و ئەو ساڵە بە داهاتی ئەو ڕۆمانە دەژین و کاتەکەیان تەرخان دەکەن بۆ ڕۆمانێکی دی ، بە چەندین شتی جیاواز و لاوەکییەوە سەرقاڵ نابن کە تووشی گرفتی دابڕان و بیر ئاڵۆزی بکات ، بەڵام نووسەری کورد نە خۆی بەها دارە ونە بەرهەمەکەی ، ئەتوانم بڵێم نووسەری کورد لە مرۆڤایەتی ومرۆڤ بوونی خۆیەوەیە دەنووسێت ،دەنا ناکرێت نووسەرێک تەنانەت بۆ کورتە چیرۆکێکیش ئەوەندە درەنگ بتوانێت بچێتەوە سەری زنجیرەی بیری تێک چووبێت و نەزانێت بە چ ئامانجێک سەرەتای دامەزراندووە .ئێمە تەنها دەتوانین گلەیی لە نووسەر بکەین بە بێ ئەوەی لە بارودۆخی خودی نووسەر و بارودۆخی چاپکردن و خوێنەر بپرسین .

لەمانەش هەمووی گرنگتر کاریگەری دەسەلات و سیاسەتی کوردیە لە سەر دارشتنەوەی کەسیەتی تاکی کورد بە نووسەرانیشەوە ، بە ئاشکرا ئەوانەی بە شێوەی ڕاستەقینە کار بۆ ئەنفال دەکەن دژایەتی دەکرێن و پەردەیەکی ئایدۆلۆژی و بەرژەوەندخوازانە بە سەرمەسەلەی ئەنفالدا دادراوەتەوە ،هەڵدانەوەشی ئاشکرا کردنی دەستی نهێنی دی ،بۆیە نووسەرە دەزگایەکان و نووسەری ئایدۆلۆژی پەرەست نایەوێت بایەخ بە ئەنفال بدات و بەرژەوەندی خۆی لە پێناوی بەرژەوەندی گشتیدا خاتە مەترسییەوە. جگە لەوەی خودی تاکی کورد بە هەموو چین وتوێژەکانیەوە

لە لایەکی دی سەرسامی نووسەری کورد بە ئەدەبی عەرەبی و فارسی دەتوانین بکەین بە خاڵێکی دی ، لەو خاڵانەی هەمیشە پەنای بۆ بابەتێک بردووە لە ڕوانگەی ئەو دوو ئەدەبەوە ، ئەوانیش خۆیان کارەساتەکەیان بە سەر کورد هێناوە بۆیە نەهاتوون گوزارشتی لێ بکەن و خۆشیان خاوەنی ئەو جۆرە کارەساتە نین ،هەتا خاوەنی چامە ئەدەبی بن و کوردیش وەکو هەمیشە بکەوێتە ژێر کاریگەرییان و گوزارشتی ئەدەبیانە مێژووی کارەساتەکانی بنووسێتەوە ، خۆ گەر کورد میللەتێکی ئنکلیزی زان بوایە ، ئەوا بە سەدان ڕۆمان و بابەتی ئەدەبی گەورەی لە سەر جەنگی جیهانی یەکەم و دووەم و ئاکارەکانی هیتلەر و ستالین لە بەردەستدا بوو ، دەکرا ببن بە پاڵنەرێک بۆ لە دایک بوونی ئەدەبێکی گوزارشتکار لە کارەساتە گەورەکانمان.

ئەگەری پەیوەندی نێوان ڕۆشنبیر و و دەسەلات ڕۆشنبیر و ڕۆشنبیریی یش ئەگەرێکی زۆر بەهێزی لاوازکردنی ئەنفالە لە پرۆسەی نووسیندا . لە گەڵ ئەوەی جەدەلی نێوان ڕۆشنبیر و دەسەلات هەتا ئێستا یەکێک بووە لە ئالیەتەکانی کارکردنی ڕۆشنبیر ، لە گەڵ ئەوەشدا ڕۆشنبیری کورد نەیتوانیوە لە دەرەوەی کەسە عەوامەکان بێت و کەسیەتی نەکەوێتە ژێر کاریگەری دارشتنەوەی سیاسی و خاوەنی پرۆژە و تایبەتمەندی بێت لە دەرەوەی کاریگەری حزبە سیاسیەکان ،لێرەوە جۆری پەیوەندی دەگۆرێت بە پەیوەندی نێوان ڕۆشنبیر وحزب ،نەک ڕۆشنبیر و دەسەلات .ڕۆشنبیر هەڵگری مەعریفەیە ومەعریفەش وەکو فرنسیس بیکون ئەڵێ" خۆی لە خۆیدا دەسەلاتە " ئەوەش لە ولاتانی دیموکراسیدا لۆژیکە ، ڕۆشنبیر و هونەرمەندێکی خاوەن جەماوەر لە دەسەلاتدارێک زیاتر خەڵک دەکەوێتە ژێر کاریگەری بۆچوون وداواکانیەوەو دەسەلاتیش وەکو هێزی بەرانبەر لێی دەروانێت ،چونکە دەسەلاتی ڕۆشنبیری لاوازتر نیە لە دەسەلاتی سیاسی ،هەر ئەو دەسەلاتە ڕۆشنبیریەش لە ژێر کاریگەری تیورە کۆمەلایەتی وسیاسی فەلسفیەکانی زانایان وڕۆشنبیرەکانیان شۆرشەکانی ڕۆژئاوا گەشتن بە لوتکە وگۆڕانکاری بابەتیان بەرجەستە کرد.بەلام لای ئێمە تێکەلاوبوونی پێناسی فێرخوازە و ڕۆشنبیر و نەبوونی هێڵێکی مەعریفی جیاکەرەوە ،مملەکەتێک ڕۆشنبیری بێ دەستمایەی فکری ودەرەوەی کایەی ڕۆشنبیری بەرهەم هێناوە ، جۆرە مرۆڤێک ئەو هێڵە سوورە نەبینێت کە وەزیفەی ڕۆشنبیر لە نێوان ڕۆشنبیر ودەسەلات یان حزبدا دەیکێشێت ،ئەویش درک کردنە بە قەیرانەکانی کۆمەڵەکەی ،کە درکیشی پێ کرد هەستکردن بە لێپسراوێتی تا ئاستی وتەکەی سارتەر کە ئەڵێ" لە هەر کوێ ستم هەبوو ئێمەی نووسەران لێی بەرپرسیارین "ئەو هەست بە بەرپرسیارەتێ پێشتر باسمان لێکرد ڕۆشنبیر نەک هەر لە بۆتەیدا تواوەتەوە ، باوڕی تەواویشی بەوەیە وەکو بووونەوەریەکی سیاسی مامەڵەی لە گەڵ بکرێت ومامەڵە دەکات ، ڕۆشنبیریەک لە دەسەلاتداران زیاتر غەمی جەماوەر کۆکردنەوەیەتی ، لەوان زیاتر چەواشەکاری بەکاردەهێنێت بۆ ڕاکێشان و کۆکردنەوەی خەڵک ، ڕۆشنبیەک دەوێت لە گەڵ دەسەلات هاوشان و هاوگوتار بێت ،لای جەماوەرەوە بەها وتارمایی دەسەلاتی هەبێت ،لە قسەکردندا ڕەخنەگر نەبێت ،دبلۆمات بێت ودڵی سەرجەم جەماوەر ڕازی بکات ،وەکو ئەوەی چاوەڕوانی سەرکردایەتی داهاتوو بێت کە لە دەستی ڕۆشنبیرانا بێت نەک سیاسەتمەداران . بە هەر حاڵ بە دەگمەن ڕۆشنبیری ئایدیالمان

هەیە ،کە خۆی بۆ رەخنەگرتن وراڤەکردنی کێشە کۆمەڵایەتی وسیاسی ومرۆڤایەتیەکانەوە قاڵ کردبێت لە وەزیفەی خۆی دانەبڕابێت. پەرتەوازەیی وەزیفەی سەرەکی ڕۆشنبیر ڕاستەقینەکانیش لە نێو تێفکرین وڕاستکردنەوەی ئەو هەموو ناهەمواریەی وەزیفە نوێ جیاوازەکانی جیهانی ڕۆشنبیری کوردی دروستی کردوە وای کردوە ، ئەنفال بەختی کەمتری بەربکەوێت ، ئەمڕۆ هیچ هەنگاوێکی سیاسی وکۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیری ڕەوتی دروستی خۆی ناگرێت کە دەرئەنجام پێویستی بە واعیز و ڕەخنەگر نەبێت و تێفکرین بە لای لە دایک بوونی جیهانبینێکی نوێدا بڕوات ،هەنوکە باردۆخێکی نیوە بە مەبەست دروستکراو نیوە بە ناچاری وایکردوە ، ڕۆشنبیرە ئایدیاڵەکان فریای ڕاڤەکردنی ئەو هەموو پاسیڤە نوێیانە نەکەون،ڕووبەڕووی کۆمەڵەکیان دەبێتەوەو بەرنامە ڕێژکیان لە وەزیفەی خۆیاندا پێ نەکرێت .

لە ئەگەرێکی لاوازتردا دەکرێ هەندێک لە نووسەرانیشمان هێندە کارەساتەکە کاریگەری لە سەر دانابن ، ئەوەشی لە سەر ئەنفال هەیانە بڵاوی نەکەنەوە ، باڵای بەرهەمی ئەدەبی و نووسین و خودی پێنووسیش نەوی تر ببینن لە باڵای زراڤ و مەزنی ئەنفال ، خۆم یەکێکم لەوانەی بە هەموو شێوەیەک و توانایەک پەلاماری ئەو مەسەلەیەم داوە لە نامە نووسین و پەیوەندی کردن بە دەسەلاتدارانی هەر وولاتێک تێدا ژیابێتم بە مەبەستی بایەخ دان ،تێگەیاندیان لەو جینۆسایدەی بە سەر کورد هاتووە هەتا نووسین بەشی دوو کتێب لێکۆڵینەوە و ووتارم دەربارەی ئەنفال هەیە ، چیرۆ ک و شیعر و دیداری ڕۆژنامەوانی(تەنانەت دیدارە ڕۆژنامەوانیکانم لە پێناوی ئەنفال تیشک خستنە سەر ئەنفال و هەڵەبجە ئەنجامم داوون، نەک بە مەبەستی کاری ڕۆژنامەوانی) و ساڵی پاریش نۆڤڵێکم دەربارەی ئەنفال نووسیوە ، لە گەڵ هاندانی هاوڕێیانیشمدا نەمتوانیوە بە چاپیان بگەیەنم و کەمیشم لێ بڵاوکردوونەتەوە، بەڵام ئەوانەشی بڵاوکراونەتەوە بە سەر خوێنەردا تێپەڕیوەو پێی نەزانیوە لە جیهانی کوردیدا بایەخی پێنەدراوە ، بۆ نموونە چیرۆکی " کێ کوشتنەکەی ئاشکرا کرد " پاڵەوانی سەرەکی سەگێکە ، ئەو سەگە لە هەموو کارەکتەرەکانی ناو چیرۆکەکە بە هەستتر و مرۆخوازتر و دۆستخوازترە ، ئەو سەگە ،سەگێکی لە ئەنفال بە جێماوە بۆیە کراوە بە سەگێکی ئەفسانەیی .هەمان چیرۆک کراوە بە ئنکلیزی ، یەکێک لە مامۆستاکانی کلاسی یازدە ساڵی پار کردی بە بابەتی کلاسەکەی ، لە شیکردنەوەی کارەکتەرەکاندا خێرا ئەوەی پرسی تۆ دەڵێت ئەو سەگە لە لادیەکان بە جێماوە ، جێ هێشتن کۆچ کردنی بە کۆمەڵی ئەو شوێنە دەکات ، دەنا دەکرێت سەگێک لە کاروان ، لە ڕیگە لە سەفەردا بە جێ بمێنێت ،بەڵام لە لادێدا بە جێ نامێنێت وون دەبێت ، پاشان باسی کارەساتی ئەنفالم بۆ کرد ،چۆن هەموو شتێک ئەنفالکراوە ، لە لادێیەکیش تەنها سەگێک بە جێماوەو ئەنفال نەکراوە ، لێرەوە ناڵێم چەند سەرسام بوو ، بەڵام ئەڵێم هەتا ئێستا هیچ کوردێک درکی بەوە نەکردوە ئەو سەگە لە ئەنفال بە جێماوە، هەندێ جار بە گوومانم لەوەی لە ناو کوردا خوێنەر هەبێت ئەو کارەساتە ئەوە دەگەیەنێت ،کە خوێنەری کورد زیاتر خوێنەری چێژ وەرگرن نەک خوێنەری ڕەخەگر یان ڕاڤەکارر .دیسان واتای ئەوەیە، ئێمە خاوەنی ڕەخنەی ئەدەبی نین و ڕەخنەگری ئەدەبیمان لە پەنجەی یەک دەست تێناپەڕێت ، لەوانەیە گەر شتێکیش دەربارەی ئەنفال نووسرابێت نەگەشتبێت بە خوێنەر ،چونکە هەتا ئێستا هیچ رەخنەگرێکی ئەدەبی نە هاتووە لێکۆڵینەوەیەک تەرخان بکات بەو بەرهەمانەی تەنها لە سەر ئەنفال نووسراوون .لەو ڕووەوە تەنها ئەدەب لاواز نیە ، هونەریش بە گشتی لاوازە ،نەیتوانیوە شوناسێکی جیاوازتری لە ئاستی دەربڕینی ووشەی ئەدەبی پێ بێت بۆ شوناسی ئەنفال.

پرسیار: ئایا ئاستی ئەو ترسە شاراوەیەی لای ئینسانی کورد هەیە بەرامبەر کوردبوونی خۆی، ترسێکە خاوەنی هێزیکی ڕۆشنبیری وایە کە بتوانێت لە بری تۆڵە خۆی بکات بە هێزێک کە هەڵگری لێبوردن بێت. ئایا ئەم هێزە چەند دەستەڵاتی کوردی لێی بەرپرسیارەو و چەندیش کۆمەڵگەی کوردی و ڕۆشنبیرەکانی بەرپرسیارن لە پیشاندانی؟

ئەو ترسەی لای مرۆڤی کورد هەیە ترسێکی ڕەوایە ، ناڕەوایەتی لە نەدۆزینەوەی گرێ کوێرەکانیدا کە خودی ترس لە ئایندەی کۆمەڵگا چارەسەری دەکات ، کۆمەڵی دوای شەڕگەکان و کۆمەڵی پاشماوەی پاکتاوکردن ،هەمیشە لە ترس و گووماندا دەژی ، ترس لە ئاینده ، ترس لە دووبارە بوونەوەی ڕابردوو و گوومان لە دڵسۆزی بەرانبەر، گوومان لە ئنتما ، گوومان لە داهاتوویەکی بەختەوەر. چونکە پاکتاوکردن پرۆژەی دەرەوەی ویژدان و دژە ویژدانە ،بۆیە گرنگترین ئامراز بۆ ئاسوودەی ئەو کۆمەڵە متمانە بوونە بە ویژدانی بەرانبەر ، بەرانبری کوردیش بە هەر چواردەوردا دوژمنەکانیەتی کە تەنها مایەی ترسن ، لە ناوەوەش دەسەڵاتدارەکانیەتی کە مایەی گوومانن.

کۆمەڵی پاشماوەی جینووساید ترسی مامەڵە کردنی بازرگانی پێوە کردنیش دەبێت بە ترسێکی ناوخۆیانەی دی، بۆ ڕوانەوەی ئەو ترسانە جگە لە دابین کردنی هەموو ئە خاڵانەی لە پرسیاری سێهەمدا ڕیزمان کرد کە جۆرێک لە متمانە دەگەڕێنێتەوە، پیویستیمان بە پرۆژەی خۆشەویستی هەیە بۆ ڕەوینەوەی ئەو ترسە ، کورد یەکێکە لەو کۆمەڵانەی ناحەزانی توانی زۆر بە ئاسانی بیکات بە دژە خۆی و دژە خوود ،مێژووی ڕابردوو لە هەبوونی ژمارەی ئەو هەموو جاش و خۆفرۆش و بە دەستەوەدان و دەنگ لێدانە ئەو ڕاستیەمان بۆ دەسەلمێنێت ، متمانە نەبوونی تاکی کورد بە خود لەو فاکتەرانەوە سەرچاوەی گرت ، هیچ پێکهاتەیەکی فکری دروستیش لە ئارادا نەبووە بۆ هێور کردنەوەی ئەو ترسە ، پێچەوانەش ئەو ترسە پاش ڕاپەڕین پەرە سەند بۆ فۆبیا واتە دەرەوەی ترسێکی ئاسایی ، شەڕە یەک لە دوای یەکەکانی هێزە سیاسیەکانی کورد ڕێژەی ترسیان بەرزکردەوە تا ئاستی ڕق ئەستووری تۆڵەکردنەوە ، تۆڵەکردنەوە لە خود هەتا تۆڵەکردنەوە لە بەرانبەر ، ئەو هەستە ئەمڕۆ گەشتووە بە لووتکە زۆر ئاساییە کەسێک ئەوی دی بکوژێت ، یان خۆی بکوژێت ،ئەمە بەشێکی دەرئەنجامی ئەو نەزانییە بوو دەسەلاتداران بەکاریان هێنا لە بەڕێوەبردنی کۆمەڵی کوردیدا ، ئەوانەی دوێنی نەدەترسان و خاوەنی ئەو هێزە ڕۆشنبریە بوون کە باسی دەکەیت ، ئەمڕۆ لە کۆمەڵی ڕکە بەر و تۆڵەخواز و مەرگ دۆست دەترسێت ، مەرگ دۆستی ڕووی لە هەر کۆمەڵێک کرد ڕووبەڕووی کارەساتی گەورە و مەترسیداری دەکاتەوە ، ترسی ئەمڕۆی بەشێکی کوردستان ترس نیە لە کورد بوون ، ترسە لە عەقڵ و دەروونی مەرگ خوازی کورد ،بە هەموو چەمک واتاکانیەوە، نەک تەنها مەرگی جەستەیی ، پێم وایە بە هۆی جیاوازی هەندێ بارودۆخی زمانەوانی و خوێندنەوە و هەندێ بارودۆخی دی سیاسی کوردی باشووری کوردستان کەم ترستر بوون لە کوردبوونی خۆیان و شەرمۆکانە گوزارشتیان لێ نەکردووە ، هەر ئەوەش وای کردووە قوربانی گەورەش بدات وجینۆساید بکرێت . بەڵام خەباتگێڕانی کۆمەڵایەتی و سیاسی بەشەکانی دی کوردستان ئەرکێکی قورستر لە مەسەلەی ئەو ترس ڕەوێنەوەدا چاوەڕوانیان دەکات ، بە تایبەت ئەو ترسە گەشتووە بە ئاستی خۆ بە کەمی زانی ، ژمارەیەکی بەرچاویان " هونەرمەند و نووسەر و هاوولاتی" تەنانەت لە وولاتانی دەرەوەش نەک لە ناوخۆدا ،ئەوەندەی خۆیان بە ئێرانی ، تورکی و سووری دەناسێنن ئەوەندە بە کورد و کوردستانی خۆیان ناناسێنن ، ئەوەندە خۆیان خزاندوەتە دەزگا ئێرانی و تورکی و عەرەبیەکانەوە بۆ کارکردن و چالاکی ئەوەندە ئاگای لە ڕەوەندەکەی خۆی نیە ، ئەمەش لە دوا ڕۆژدا کارەساتی گەورەتری لێ دەکەوێتەوە . دیارە هەموو بەشەکانی کوردستان کارەسات و چەوساندوەکانیان زۆر نزیک و چوون یەک بووە ، بەڵام ئەو جۆرە جینۆسایدەی باشوور لە مێژووی جیهاندا کەم وێنەیە ،کارەساتیش ئەوەیە بەشەکانی دی خۆیان لە دەرەوەی ئەو چوارچێوەیە ببینن و نەیکەن بە شوناسی خۆیان ، چونکە واتای ئەوەیە ئەو کارکردنەی دوژمنانمان لە سەر سایکۆلۆژیەتی تاکی کورد کردویەتی بە تەواوی جێگیر بووە و کاری خۆی کردوە .

دەمێنێتەوە سەر چەمکی ڕۆشنبیری و تۆڵەکردنەوە کە لەم تەوەرەدا وروژاندووتە ، چەمکی ڕۆشنبیری چەمکێکی زۆر لەوە بەرفراوانتر و باڵاترە لەوەی لە کۆمەڵێکی کشتووکاڵیدا کە زۆرینە نەخوێندەوارن

بیکەن بە شوناس کام شوناسیش ،ئەو شوناسەی چارەسەری گرفتە سایکۆلۆژیەکانی پێ بکەن، زۆر جار سەرم سوورِ دەمێنێت خەڵکانێک بە خۆیان دەڵێن رِۆشنبیر ، لە ناو کایە کۆمەڵایەتیەکانی کورردا چەمکی رِۆشنبیر ، بیریار و فێرکار یان فێرخواز تێکەڵاوکراوە ، زۆر بە ئاسانی کەسێکی لە زانکۆ دەرچوو بە خۆی دەڵێت رِۆشنبیر کە پێویستە بڵێت فێرخواز ، یان یەکێکی خوێندەوار ئەڵێت من نووسەر نیم بەڵام رِۆشنبیرم ، لە ناو کوردا چونکە خوێندەواری زۆر لاوازە ،خوێندەوار بە رِۆشنبیر ناوزەد کردووەوە تا ئێستاش هەر وایە ، رِۆشنبیر ئەو کەسەیە کە توانای مەعریفی و فکری لە ئاستیکدایە دەتوانێت خوێندنەوەی جیاوازی بۆ پنتە جیاوازەکانی ژیان هەبێت و دەتوانێت کاریگەری لە سەر کایە کۆمەلایەتیەکان دابنێت،واتە رِۆشنبیری ئایدیاڵ، لە کاتێکدا ژمارەیەکی باشی نووسەران لە پەراوێزی رِۆشنبیریدان، لە ناو رِۆشنبیرانیشدا رِۆشنبیری بەرهەم هێنەر و رِۆشنبیری ئیستهلاکی هەیە ،کۆمەڵی ئێمە زیاتر خاوەنی چەمکی دووەمە ، گەر خاوەنی ئەو رِۆشنبیریە بەرهەمهێنەرە بوایە ترسەکەی نەدەگەشت بە رِادەی مەرگ دۆستی و نکوولی کردن لە شوناس .ئێمە خاوەنی دیوەخانی خێڵەکانیانەین لە بری سالۆنی رِۆشنبیری و ئەدەبی خۆ ناکرێت ئەو سەرلێشێوانەی لە ماڵپەرِ و بڵاوکراوەکان و زۆری ژمارەی بە ناو ووتارەکاندا دەیبینین بە حاڵەتی رِۆشنبیری ناوزەد بکەین.

دیارە گەر چەمکی رِۆشنبیری چەمکێکی کارا بوایە لە ناو کۆمەڵی کوردا ،چەمکی تۆڵەکردنەوە لاواز دەبوو ،ئەو رِق ئەستوورییە لە بێ دەسەلاتیەوە فەراهەم هاتووە ، ئەو بێ دەسەڵاتیەی بە هۆی لاوازی رِۆشنبیرییەوە سەرجەم تایبەتمەندیەکان و چارەنووس و بەرژەوەندییەکانی پێشکەش بە دەسەڵاتێک کردوە کە لەو ترسەی ئەو ناکۆڵێتەوە ، ئەو ترسەی وای کرد ئەوی هاوڵاتی دەنگی بۆ بدات ، خۆی بۆ بەخت بکات و بیگەیەنێت بە پۆستەکان ،ئەو ترسە بێ ئەنجام دەرچوو ، ئەمرِۆ گۆرِا بە رِک و تۆڵە و نەفرەت، بەڵام بەرانبەر بە کێ ؟ ئەمرِۆ تۆڵە لە رِۆشنبیری ئایدیاڵ دەکرێتەوە کە خۆی نەخزانسوەتە ناو گێژاوی میلیگەرایی و زەپۆشی عەریزە نووسینەوە ، نارِۆشنبیرو ،سیستمی خێڵەکی تۆڵە لە بێ دەسەلاتەکان دەکاتەوە ،نەک لە دەسەڵاتدارەکان ،ئەمرِۆ تۆڵە لەوانە دەکرێتەوە کە پێیان وایە رِێزگرتنی جاش و ئەنفالچیەکان ئەنفالکردنێکی دی دەژمێردرێت.

گەر باسیش لە تۆڵەکردنەوەی ئەنفال بکەین ،باوەرِم بە تۆڵەکردنەوەی کوشتن نیە، بەڵام باوەرِم بە بەخشین و دەسەڵاتداریەتیشیان نیە ، بە پێچەوانەوە ،پێویستە بژین بەڵام ئەو جۆرە ژیان و بێ بەهایەی کە خۆیان مەرگ بە ئاوات بخوازن ، کە لای هەموو هاولاتیەکی بچەسپێت چەمکی خیانەت و ووڵات فرۆشی چ واتایەکی قێزەونی هەیە و کەسانی ووڵات فرۆش چەند خەڵکێکی دەرەوەی بەها و دەرەوەی مێژووی مرۆڤ بوونن .لە کەنەدادا سزای لە سێدارەدان نیە ، زیندانی تا هەتایی هەیە ، یاخوود زیندانی درێژ خایەن بە پێی تاوانەکە ،لە زیندانیشدا ئەشکەنجەو لێدان نیە ، بەڵام ئەوانەی پێشێلی یاساییان کردوەو زیندان کراوون گەرچی تاوانەکەشیان نەگات بە تاوانی کوشتن و سیخورِی بە جۆرێک سزای دەروونی نەک فیزیکی دەدرێن کە مەرگ بە ئاواتبخوازن و هەندێ جاریش خۆیان داوای بە مەرگ سپاردنیان بکەن ، ساکارترین سزا بوونەوەریەک هەیە کە بوونێکی ئێجگار ناخۆش بڵاو دەکاتەوە ، بە رِادەیەک مرۆڤ بەرگەی پێنج چرکەی ئەو بۆنە ناگرێت ، سزای هەندێک لە زیندانێکان بردنی ئەو گیانەوەرەیە بۆ ناو ژووری زیندانێکە ، گەر چرکەیەک بمێنێتەوە هەفتەیەک بۆنەکەی بن برِ نابێت ،ئەمە کووشتنی رِاستەقیەنەیە ، من پێم خۆش بوو سەدامیش لە سێدارە نەدرێت ، هەتا رِزین رِۆژانە لە رِووی سایکۆلۆژییەوە بکووژرایە ، ئەمە لە رِووی رِەکە برێتیەوە دەنابرِم ، لە رِووی زانستی وکۆمەڵایەتیەوە باوەرِم پێەتی ، مرۆڤی مەرگ دۆست سەرکردەبێت یان هاووڵاتی لە مەرگی بە پەلە ناترسێت ، لە مەرگی هێواش دەترسێت ، لە مەرگی سرووشتی دەترسێت ، لای ئەو بکوژ بێت یان کوژراو مێژووە ،پاڵەوانیەتیە ،گووناهە تاوانبار بکرێت بە پاڵەوان. لە رِووی کۆمەڵایەتیشەوە ،گەر ئەو جۆرە سزا

سایکۆلۆژیانە نەبرێنە ناو زیندانەوە چاکسازی کۆمەڵایەتی بۆ تاوانە بچووکەکان بەرجەستە نابێت .
دیسان بیرمان نەچێت بەخشینی تاوانبارانی ئەنفال ، جاشەکان و وولات فرۆشەکان ، چەمکی خیانەت و شۆڕش و جاش و شەهیدی هاوتا کردوە ، ئەوەش کۆمەڵێک بێ دەربەستی و تاوانی نوێ هێناوەو دەێنێتە ئاراوە ، بەخشین کاتێک گوونجاوە تیوریەکی مۆراڵی سیاسی جیاواز لەوەی باوە پراکتیک بکرێت ،ئەو کاتەی کایە سیاسی و ڕۆشنبیریەکان لە بەرەژەوەندی هاوڵاتی دەتوانن شۆڕشێکی ڕەوشتی بەرپا بکەن بۆ گۆڕینی ئاستی ڕۆشنبیری و ژیانی هاوڵاتی ، گرێ بەندی کۆمەڵایەتی نوێ بکاتەوەو لەوێشەوە چەمکی بەخشین دەتوانرێت باڵا بکرێت ، بەڵام لە ئێستا هیچ گۆڕانکاریەک و تەنانەت هەوڵی گۆڕانکاریش لە لە کایە کۆمەڵایەتیەکاندا نەکراوە ، ژیانی هاوڵاتیان و خەباتی پێشمەرگە و شەهید شوناسێکی جیاوازی بۆ نەدۆزراوەتەوە، هەتا ،سیاسەتیک هەبێت ئەوەندە جەسوور بێت بتوانێت فرۆشیارەکان ببەخشێت نەک هەر بەخشین باڵاتریشیان کات لە ئاستی ئەنفال و شەهید، ئەمڕۆ ئاستی ڕۆشنبیری و ئاستی یاخی بوونی هاووڵاتیش بەرانبەر دەسەڵات لەو پەڕی لاوازیدایە، هاووڵتیان زیاتر هاوڵاتی دەزگاین، هاوڵاتی مووچە خۆری منەتبارن ، بەڵام ئەمە لە گەڵ کاتتدا دەگۆڕێت, دوور نیە ورۆژێک هاوڵاتیانی کورد وەکو هاولاتیانی فەرەنسی چۆن پاش مردنی بە خیانەتی میرابۆیان زانی ، هێشتا لێێ خۆش نەبوون و لە گۆڕستانی ناوداران و نیشتیمان پەروەرانەوە تەرمەکەیان گواستەوە بۆ گۆڕستانی پیاوخراپان، دەکرێ ئەمە چارەنووسی هەموو خیانەیکارانی ناو کۆمەڵی کوردیش بێت.